

12. Hampes W. The relation between humor styles and empathy. *Europe's Journal of Psychology*. № 6 (3). P. 34–45.
 13. Lynch O. Humorous communication: finding a place for humor in communication research. *Communication theory*. 2002. № 4. P. 423–445.

14. Jakab I. Humor and psychoanalysis. *L'Humor. Histoire, culture et psychologie* (eds. G. Roux and M. Laharie). Paris: SIPE, 1998. P. 15–22.
 15. Ziv A. *Personality and sense of humor*. New York: Springer, 1984.

УДК 159.99:314.15

ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ АДИКЦІЙ У ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ ІЗ СІМЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ

Заверуха О.Я., здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

У статті автор на теоретико-методологічному рівні розкриває потребу в корекції адиктивної поведінки підлітків із сімей трудових мігрантів. Зокрема, розкрито ряд сучасних підходів, завдяки яким здійснюється психокорекція адиктивної поведінки підлітків. Цілісну та багаторівневу природу профілактики адиктивної поведінки підлітків автор висвітлює через системний, антропологічний, діяльнісний, особистісний, ресурсний, гуманістичний, аксіологічний, компетентнісний, культурологічний, акмеологічний, синергетичний підходи.

Ключові слова: *підлітки, адиктивна поведінка, психокорекція, діти трудових мігрантів, методологічний підхід, профілактика.*

Заверуха О.Я. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КОРРЕКЦИЯ АДДИКЦИЙ В ПОВЕДЕНИИ ПОДРОСТКОВ ИЗ СЕМЕЙ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ СКВОЗЬ ПРИЗМУ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ

В статье автор на теоретико-методологическом уровне раскрывает потребность в коррекции аддиктивного поведения подростков из семей трудовых мигрантов. В частности, раскрыт ряд современных подходов, благодаря которым осуществляется психокоррекция аддиктивного поведения подростков. Целостную и многоуровневую природу профилактики аддиктивного поведения подростков автор освещает через системный, антропологический, деятельностный, личностный, ресурсный, гуманистический, аксиологический, компетентностный, культурологический, акмеологический, синергетический подходы.

Ключевые слова: *подростки, аддиктивное поведение, психокоррекция, дети трудовых мигрантов, методологический подход, профилактика.*

Zaverukha O.Ya. PSYCHOLOGICAL CORRECTION OF ADDUCTIONS IN BEHAVIOR ADOLESCENTS FROM FAMILY LABOR MIGRANTS THROUGH THE PRESENCE OF MODERN APPROACHES

In the article, the author at the theoretical and methodological level reveals the need for correction of addictive behavior of adolescents from the families of labor migrants. A description of the psychological problems experienced by the parent of migrant parents. An addiction is analyzed as a kind of deviant behavior, types of dependencies are given. The groups of addicts formed according to the degree of adolescent addictive behavior are described: potential, occasional or random adjectives. The most common types of addictive behavior in adolescence are the use of psychoactive substances, and rodependence, the formation of technological dependencies, food disturbances.

Today, the psychological correction of addictive behavior of adolescents of parents of labor migrants cannot be successful without work with the family. For this purpose, both psychological family counseling and family psychotherapy are used. Effective is their combination. The use of special techniques increases their effectiveness.

The author presents a holistic and multilevel nature of the prevention of addictive behavior of adolescents through a number of approaches: systemic, anthropological, activity, personal, resource, humanistic, axiological, competence, culturalological, acmeological, synergetic.

Solving the problem of addictive behavior will contribute to the successful moral and spiritual development of society and the state as a whole. Only the correct use of approaches and principles of work can provide a psychologist successful implementation of psychotherapy.

Key words: *adolescents, addictive behavior, psycho correction, children of labor migrants, methodological approach, prevention.*

Постановка проблеми. Українське суспільство за останні десятиліття характеризується втратою традиційних сімейних цінностей і чеснот, позаяк набирають обертів аморальні засоби досягнення матеріального благополуччя, яке стає на вершині всього життєвого успіху.

До заробітчанства людей провокує не лише жага грошей, а проста потреба у нормальному матеріальному забезпеченні власного життя та виховання своїх дітей. Перехід на ринкові відносини в державі зробив очевидним класовий розрив у суспільстві: багаті перестали приховувати власні доходи та завдяки високому рівню корупції мають можливість заробляти ще більше, тоді як середній клас робітників і селян скотився стрімко вниз і перебуває у безвихідній ситуації. Нездійсненими стали мрії деяких дітей отримати відповідний рівень освіти, відвідувати спортивні та мистецькі позашкільні гуртки, літнє оздоровлення в екологічно чистих місцевостях України та поза нею.

Кожна дитина, яка перебуває поза сімейним колом власної біологічної сім'ї, переживає відкинутість і зраду з боку батьків, адже вони б мали дбати про неї, любити її, а натомість їх поруч немає. Кожна життєва ситуація інша, як і дитячий біль, проте усі діти переживають біль від того, що вони покинуті, непотрібні чи від них відмовилися [8].

Таким чином, набирає обертів величезна проблема в Україні – це діти батьків-заробітчан, які поповнюють кількість «соціальних сиріт». Ця проблема є небезпечною не лише в контексті статистики. Діти батьків, що виїхали на довгий час на заробітки, залишаються під опікою родичів чи близьких людей, які не завжди відповідально ставляться до покладених на них обов'язків. Якщо немає емоційної близькості між дитиною й опікуном, втрачається зв'язок із дитиною, вона залишається сам-на-сам із власними проблемами. Не розуміючи, як вона має чинити в тому чи іншому випадку, дитина нерідко вдається до девіацій.

На цю проблему почали звертати увагу тільки тепер, коли її результати набули приголомшливих масштабів. Проте ще мало наукових праць, це питання майже не висвітлюється у засобах масової інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпосередньо саме «соціальне сирітство» як феномен розкривається у філософських, педагогічних, юридичних, психологічних працях. Це, зокрема, роботи О. Панова, І. Пінчука, С. Толстоухова, Є. Холостова, С. Чернета. Причини та наслідки цього явища розкривають вчені С. Воскобойнікова, Б. Кобзар, А. Ліхано-

ва, Н. Міщенко, А. Нечаєва, Є. Рибінський, В. Яковенко. Соціально-педагогічний бік проблеми висвітлюється у працях І. Беха, Л. Волинець, Н. Комарової, І. Іванової, А. Капської, М. Лукашевича, І. Миговича, В. Оржеховської. Над проблемою стану дітей і підлітків, чії батьки – трудові мігранти, в Україні працювали Ю. Галустян, Т. Дорошок, Т. Кірик, К. Левченко, В. Пігіда, І. Трубавіна, І. Шваб. Питання соціально-психологічної роботи з цією категорією підлітків були розкриті науковцями В. Андрєєвою, Т. Веретено, Т. Дорошок, М. Євсюковою, І. Зверєвою, І. Крупником, В. Пігідою.

Якщо причини явища трудової міграції та «соціальних сиріт» більшою мірою розкриті, то проблема «що із цим робити?» залишається відкритою.

Постановка завдання. Мета статті – окреслити основні напрями та сучасні підходи психологічної корекції адикцій у поведінці підлітків, чії батьки – трудові мігранти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці солідарні в думці про те, що від'їзд одного чи обох батьків негативно впливає на дитину та проявляється у різнопланових проблемах, зокрема психологічних, фізіологічних, соціальних і педагогічних. Ми зупинимося на психологічних, позаяк їх немало. Це підвищений рівень тривожності, висока агресія (різного вектора), замкнутість, нерішучість, пригнічений стан, дратівливість, недовіра, небажання спілкуватися з рідними та друзями, батьками, почуття розчарування, апатії, негативна Я-концепція, поява думок про самогубство, афективні поведінкові реакції, емоційний холод, порушення ідентифікації, зниження когнітивних функцій (затримка мовного розвитку, порушення зосередженості уваги тощо), поведінкові розлади (розгальмованість поведінки, демонстративність, делікventність, адикція, асоціальна поведінка тощо) [1–3; 5; 6].

Адикція – це порушення поведінки, що виникає внаслідок зловживання різними речовинами, які змінюють психічний стан людини, включаючи алкоголь і тютюн, до того моменту, коли фіксується факт психічної і фізичної залежності. У класифікацію нехімічних адикцій увійшла також Інтернет-залежність як альтернативна форма адаптації деяких підлітків до життєвих умов, як засіб їх самореалізації й емоційно-психічної регуляції [11].

Залежно від ступеня вираженості адиктивної поведінки підлітків можна поділити на такі групи: потенційні адикти, епізодичні чи випадкові адикти, регулярні адикти. До перших двох груп можна застосовувати заходи первинної (попередження відхи-

лень у поведінці, дезадаптації), вторинної (інформування про наслідки адиктивної поведінки, стійкість до пропозиції хімічних і нехімічних адикцій) профілактики.

Щодо третьої групи підлітків, то тут є необхідність третинної профілактики (подолання негативізму, тривожності, депресії, уміння стримувати гедоністичні бажання, корекції стереотипів адиктивної поведінки). Адже підлітковий вік – це найбільш небезпечний час щодо залучення до усіх видів адикцій. Реакція емансипації, притаманна цьому періоду визрівання особистості, у найбільшому її прояві може перерости у негативізм, за якого вислови дорослих про шкоду адикції лише стануть підкріпленням у переконаннях і дадуть зворотній ефект. Внутрішнє відчуття дорослості не збігається із зовнішнім сприйняттям його оточуючими, що може спровокувати підлітка до різного виду адиктивної поведінки, аби видатися більш дорослим, нівелюючи можливі наслідки.

Найбільш поширеними видами адиктивної поведінки у підлітковому віці є вживання психоактивних речовин, ігрозалежність, формування технологічних залежностей, харчові порушення. Процес самовизначення, пошуку себе в цьому світі на фоні емоційного голоду, який підліток переживає у зв'язку з трудовою міграцією батьків, роблять підлітка вразливим до формування у нього процесуальних і психоемоційних видів адиктивної поведінки.

Сьогодні психологічна корекція адиктивної поведінки підлітків, чиї батьки – трудові мігранти, не може бути успішною без роботи з сім'єю. З цією метою застосовують як психологічне сімейне консультування, так і сімейну психотерапію. Дієвим є їх поєднання. Застосування спеціальних методик підвищує їх ефективність [9].

Проте варто відпустити у минуле залякуючу стратегію щодо профілактики адикцій у підлітків. Практичний психолог повинен надавати достовірну інформацію щодо психоактивних речовин і наслідків їх дії на організм людини, допомагати формуванню соціальних навичок асертивної поведінки та протистояння негативному впливу однолітків, апелювати до загальнолюдських цінностей, розкриття можливостей власного потенціалу, особистісної самореалізації, зміцнення власного здоров'я тощо. Тому дієвими будуть і організація позашкільного часу підлітків, і розробка та впровадження освітніх профілактичних програм у навчально-виховний процес навчального закладу, інформування батьків і близьких (опікунів) щодо визначення симптомів та ознак адиктивної поведінки дітей, впровадження в за-

гальноосвітніх закладах психокорекційних форм і методів впливу на підлітка з метою мотивації до здорового способу життя.

Тому психолог повинен вміти використати у кожній конкретній ситуації найоптимальніший підхід, що опиратиметься на загальнометодологічні засади.

Ми погоджуємося з дослідницею Г.Д. Золотовою, яка розкриває цілісну та багатоврівневу природу профілактики адиктивної поведінки підлітків із позиції *системного підходу*, де кожний окремий захід є елементом системи, кожна дія узгоджується з іншою, напрями та види роботи не суперечать, а впливають один з одного, будь-яка дія суб'єкта чи об'єкта профілактичного процесу впливає на всю систему загалом [3]. Основним принципом у психологічній роботі з сім'єю є системність [4].

З позиції *антропологічного підходу* слід системно використовувати відомості усіх наук про сім'ю й особистість як об'єкт виховання. Психологічну діяльність через призму цього підходу варто спрямовувати на формування усвідомленого батьківства, гармонійних стосунків, життєвих умінь всіх членів сім'ї, почуття єдності та належності до сім'ї, значущості себе як особистості в родинному колі, усвідомлення власних і загальносімейних потреб, мети, інтересів, їх співзалежності, єдності розумового, морального та фізичного розвитку усіх членів в онтогенезі сім'ї. Базою для цього є, з одного боку, вивчення проблем конкретної сім'ї, з іншого – дослідження проблем української сім'ї загалом, їх узагальнення з метою визначення методів виходу з проблем сім'ї та їх превенції. Основним принципом антропологічного підходу є уважність до внутрішнього світу сім'ї та її природна взаємодія.

Особистісний підхід опирається на права й обов'язки особистості в сім'ї, її інтереси, формування умов для реалізації себе всередині сім'ї з урахуванням досвіду, менталітету, моделей сімейного виховання, цінностей особистості в сім'ї. Метою особистісного підходу є формування особистості сім'янина у її взаємозалежності з правами, ціннісними орієнтаціями, повагою до вибору інших членів родини, взяттям відповідальності за власний вибір, підтримкою інших членів родини. Основний принцип роботи через особистісний підхід – особистісно центрована робота з сім'єю та її членами [6].

Діяльнісний підхід передбачає залучення сім'ї у діяльність і вирішення її проблем, що призведе до розвитку та згуртування. Для цього сім'я повинна усвідомлено підійти до визначення власних проблем, бути

мотивованою до їх розв'язання, обрати засоби досягнення поставленої мети, виконання певної діяльності щодо розв'язання проблеми та набуття нового досвіду, якостей, властивостей, оцінки та корекції результатів. У межах діяльнісного підходу реакція психіки на дію виявилася кращою за реагування, наприклад, на рефлекс, асоціації, гештальти, поведінку, відображення, пізнання, гуманізм, переживання, нейрони тощо. Основним принципом діяльнісного підходу є психологічне виховання сім'ї в діяльності та спілкуванні.

Ресурсний підхід передбачає пошук, визначення та застосування об'єктивно наявних умов і засобів, які потрібні для вирішення проблем сім'ї через реалізацію її прав у соціумі та всередині родини, віднайдення можливостей їх реалізації. Науковці Л.М. Мітіна, О.А. Мухамедвалєєва, В.В. Ігнатова, Д.О. Леонтьєв розглядають різні види ресурсу чи потенціалу особистості, зокрема культурний, інтелектуальний, комунікативний, моральний, аксіологічний, творчий, управлінський, трудовий та ін. Віднайдення психологом-фахівцем комплексу духовних властивостей дає змогу особистості приймати рішення та врегульовувати власну поведінку, беручи до уваги ситуацію, проте опираючись на власні уявлення та критерії. Основним принципом психологічної роботи тут є пошук ресурсу для вирішення проблеми особистості [6].

Аксіологічний підхід – це опора на цінності у психокорекційній роботі, зокрема співвідношення різних особистісних цінностей між собою, вироблення ієрархії цінностей, що сприятиме зміцненню, збереженню цілісності та подальшому розвитку особистості в сім'ї. Філософія психотерапії в межах аксіологічного підходу передбачає широкий спектр психологічних практик – починаючи від безсуб'єктних, маніпулятивно-сугестивних і завершуючи інтегрально-суб'єктивними та розвивально-реконструктивними. Розв'язання проблеми віктимної особистості вченими цього напрямку бачиться як творчий синтез усвідомлених життєвих перспектив та умов їх реалізації, що призводить до автентичного екзистенційного вибору з підпорядкуванням телеологічним векторам каузальної зумовленості. У цьому контексті великим психокорекційним потенціалом володіє нарративна психотерапія, яка опирається на принцип самоконстатування особистості як центру власного життєвого світу. Основними принципами тут є духовно-етичні погляди на сім'ю.

Гуманістичний підхід передбачає психологічну роботу з сім'єю щодо її цілісності, здатності до розвитку, довіри, поваги до її

прав і членів сім'ї. Шляхом реалізації цього напрямку є конфіденційність у роботі з родиною, пропаганда позитивного образу сім'ї, підтримка, допомога, самопомога. Цей підхід стимулює родину до роботи над власними проблемами з метою виправдати довіру до себе з боку психолога-фахівця. Завдяки гуманістичному підходу психолог має змогу сприймати особистість чи сім'ю загалом як можливість до самоактуалізації, унікальну цілісність, що володіє певним ступенем свободи від зовнішніх обставин завдяки власним цінностям, якими вона керується [10].

Компетентнісний підхід – це найвищий професіоналізм психолога з сім'єю. Такий фахівець може побачити за проблемою і методи її розв'язання, й інтереси сім'ї, можливі перспективи розвитку, набуття автентичності у вирішенні робочих завдань, шляхів досягнення та ін. Психолог у роботі має керуватися принципом фамілієцентризму і постійного професійного розвитку. Такий психолог мотивує та стимулює сім'ю до роботи над власними проблемами, підтримує та допомагає членам родини у їх розв'язанні, опираючись на потенціал і зони розвитку. Тобто, особистість фахівця є т. зв. інструментом досягнення компетентності самої сім'ї у вирішенні тих чи інших проблем, їх попередження та вміння усувати наслідки. Так виглядає принцип компетентності у психологічній роботі з сім'єю.

Культурологічний підхід у психологічній роботі з сім'єю повинен враховувати і культуру сім'ї, і мікросередовище, яке детермінує її розвиток. Шляхом його реалізації є вивчення та врахування у роботі культурного потенціалу родини, субкультури окремих членів сім'ї, самовдосконалення особистісної культури, що забезпечує комфортність у спілкуванні. Компонентами особистісної культури є культура емоцій, інтелекту, поведінки, спілкування, зовнішнього вигляду, екологічності, мовлення. Все це дає можливість успішного формування рефлексивності особистості та призводить до кращого виявлення та вирішення імовірних проблем [11].

Акмеологічний підхід у професійно-психологічній допомозі щодо роботи з сім'єю трудових мігрантів передбачає спрямованість психологічного впливу на розвиток родини, досягнення акме-вершини у функціонуванні та діяльності, зокрема можливого максимального благополуччя родини, здатності до самопомоги, самоорганізації, визначення потреб у досягненнях, успіхах, віри в себе, позитивного мислення, усвідомлення сенсу та переваг сімейного

життя, відкритості до засвоєння нового, високої мотивації досягнень, системного способу мислення з урахуванням потреб сім'ї, здатності до об'єктивної самооцінки власної діяльності. Маючи такий потенціал, сім'я за допомогою практичного психолога може стати ідеальним варіантом для розвитку, усвідомлення важливості самореалізації кожного з урахуванням потреб сім'ї, має можливість навчитися співвідносити й узгоджувати мету та інтереси особистості в сім'ї. Основним принципом цього підходу є спрямованість на розвиток сім'ї через розвиток її членів, самопомогу та збереження її цілісності [8].

Завдяки *синергетичному підходу* у психологічній роботі з сім'єю трудових мігрантів є можливість забезпечити використання таких основних характеристик діяльності, як універсальність (опора на методи наукового дослідження), глобальність (увага до всіх типів сімей), відкритість, нелінійність (вивчення функціонування та розвитку родини за різних умов і ситуацій за довільної зміни керівних параметрів), цілісність (збереження цілісності сім'ї як сутності, ознаки її відокремленості від інших людей), інноваційність (створення нових гіпотез, теорій; розробка підходів, технологій у роботі з сім'єю як складно організованою системою), опору на досвід, потенціал у сім'ї у розв'язанні власних проблем. Принципом роботи в цьому підході є врахування альтернативності розвитку (для кожної сім'ї є різні варіанти вирішення проблем), оптимальності впливу (використання можливостей, а не примусу), можливості прогнозування (кожна сім'я має свої етапи розвитку, в т. ч. і критичні, можливість їх попередити), суб'єктності та самодостатності сім'ї [10].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проблема адиктивної поведінки підлітків надзвичайно серйозна. Її вирішення сприяє формуванню здорової дорослої особистості, успішному моральному та духовному розвитку суспільства та держави в цілому. Така поведінка проявляється у формі вживання психоактивних речовин, технологічних та ігрозалежностей, а також харчових порушень. Психологічна корекція адиктивної поведінки підлітків, чиї батьки – трудові мігранти, не може бути успішною без роботи з сім'єю. З цією метою варто застосовувати як психологічне сімейне консультування, так і сімейну психотерапію. Дієвим є їх поєднання. Застосування спеціальних методик підвищує їх ефектив-

ність, проте цілісну та багаторівневу профілактику адиктивної поведінки підлітків можна провадити через системний, антропологічний, діяльнісний, особистісний, ресурсний, гуманістичний, аксіологічний, компетентнісний, культурологічний, акмеологічний, синергетичний підходи. Лише правильне використання підходів і принципів роботи зможе забезпечити психологу успішне виконання психотерапії.

Перспективами нашого дослідження стане розробка корекційної програми щодо роботи з адиктивною поведінкою у підлітків – дітей трудових мігрантів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боярин Л.В. Особливості соціально-психологічної роботи з підлітками з соціально дезадаптованою поведінкою із дистантних сімей та дистантною сім'єю загалом. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2014. № 3 (35). С. 86–91.
2. Боярин Л.В. Причини проявів девіантної поведінки підлітків із сімей трудових мігрантів. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2013. № 2 (31). С. 68–75.
3. Золотова Г.Д. Системний підхід до профілактики адиктивної поведінки дітей. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2014. № 5 (288). Ч. I. С. 163–178.
4. Каган М.С. Системный подход и гуманитарное знание. Л.: Изд-во Ленинград. университета. 1991. 384 с.
5. Крупник І.Р. Уявлення про майбутнє сімейне життя дітей заробітчан. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2018. Вип. 3. Т. 2. С. 139–144.
6. Леонтьев Д.А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации. Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М.В. Ломоносова. Вып. 1. М.: Смысл, 2002. С. 56–65.
7. Психолого-педагогічний супровід дітей трудових мігрантів: навч.-метод. посіб.: у 2 ч. / за заг. ред. С.С. Стельмах. Львів: Свічадо, 2014. 452 с.
8. Роджерс К. К науке о личности. История зарубежной психологии: Тексты. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. С. 200–231.
9. Романчук О. Сім'я, що зцілює. Львів: Свічадо, 2016. 268 с.
10. Слюсаревський М.М., Блинова О.Є. Психологія міграції: навч. посіб.; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград: ТОВ «Імекс ЛТД», 2013. 244 с.
11. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Адиктивна_поведінка.
12. Чаплак Я., Чаплак М. Культурологічний підхід у підготовці майбутніх практичних психологів. URL: <http://yanchaplak.com/ua/psykholohichna-dopomoha/22-pidhotovka-praktychnykh-psykholohiv.html>.